

УДК 378.07:005

СЛЮСАРЕНКО Микола Анатолійович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
заступник декана фізико-математичного факультету,
Криворізький державний педагогічний університет
e-mail: nick_slusarenko@yahoo.com

ВЗАЄМОДІЯ УПРАВЛІННЯ ТА САМОУПРАВЛІННЯ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ

Аналізуючи стан практики університетської освіти і наукової літератури, у статті розглядається можливість взаємодії управління і самоуправління як засобу підвищення знань майбутніх учителів у системі університетської освіти, конкретизуються умови переходу управлінських дій викладача в самоуправлінські дії студентів, що активізує їх позицію, забезпечує перетворення їх позиції з пасивного в активного учасника навчальної діяльності; взаємодія управління і навчання розглядається як основа переходу до самоуправління пізнавальної діяльності студентів, підвищення якості навчання і їх професійної підготовки .

Ключові слова: управління; самоуправління; взаємодія викладача і студентів; навчальна діяльність; якість навчання.

Постановка проблеми. Підвищення вимог до якості підготовки сучасних фахівців різних сфер діяльності актуалізує необхідність якісної підготовки педагогічних кадрів, здатних подолати неузгодженість вимог суспільства, держави, людини і системи освіти до цінностей, цілей, результатів, засобів освіти, усунути суперечності, які мають місце в практиці освітнього процесу. Традиційна парадигма освіти спрямована на когнітивні структури і об'єктну позицію особистості у навчанні, функціональну підготовку сучасних кадрів, що не задовольняє потреб суспільства в підготовці конкурентоспроможних фахівців.

Проблема всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця, в тому числі і вчителя, здатного до творчої, конкурентоздатної діяльності завжди була у центрі уваги дослідників. В теперішній ситуації ускладнюються задачі університетської освіти в підготовці творчої особистості, здатної до нестандартної професійної діяльності. Проблеми підготовки творчого вчителя розроблялись багатьма вченими (А. Вербицького, Н. Гузій, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, А. Кузьмінський, О. Савченко, О. Сисоєва, Р. Хмелюк та ін.); технологічна підготовка майбутніх фахівців у вищій школі стала об'єктом дослідження таких вчених, як В. Вергасов, М. Кларин, Ю. Кулюткін, О. Пехота, Л. Спирін, та ін.

Функції управління у визначенні перспектив і напрямків розвитку університетської освіти, технологічні підходи до планування і організації освітнього процесу в вищій школі обґрунтовані у роботах В. Афанасьєв, Л. Гаєвської, Т. Десятова, Г. Єльнікової, Л. Калініної, О. Касьянкової, М. Кондрашова, А. Кучерявого, В. Маслова, Н. Тализіної, К. Ярьсько та ін.

В сучасних умовах гостро стає питання якості підготовки вчителя до творчої професійної діяльності, що в свою чергу вимагає модернізації університетської освіти, гнучка система якої дає студенту право вибору індивідуальної траєкторії професійного зростання і розвитку, забезпечення психолого-педагогічної підтримки, активізації управління і самоуправління в навчальному процесі як засобу впливу на якість підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності.

Вирішення цієї задачі вимагає зміни інформаційної освітньої парадигми, орієнтації її на розвиток особистості, використання інноваційних технологій, оволодіння прийомами управління власними діями, формами сумісної діяльності, системою самоуправління пізнавальної діяльністю, що слугує основою активної професійної позиції сучасного вчителя. Проблема взаємодії управління і самоуправління навчальної діяльністю є сьогодні актуальною, вирішення якої дозволяє підвищити якість університетської освіти.

Мета статті полягає в розробці теоретичних основ взаємодії управління і самоуправління навчальної діяльності як засобу підвищення якості підготовки майбутніх учителів до професійної праці та пошуків шляхів забезпечення ефективності дій викладача і студентів в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Складні умови педагогічної діяльності, високі вимоги до фахівців освітньої сфери спонукають до пошуку шляхів підвищення рівня їх професіоналізму. Аналіз стану педагогічної практики і досліджень з проблем оптимізації педагогічного процесу доводить, що більша увага приділяється аспектам управління всією системою освіти, яка функціонує у різних соціальних сферах, виявленню впливу освітнього менеджменту на якість навчальних досягнень майбутніх учителів.

Освітній менеджмент – це комплекс організаційних форм, цілеспрямованих впливів викладача на діяльність студентів в освітньому середовищі та прийомів управління взаємодією освітніх процесів, до яких належать навчально-пізнавальний і самоосвітній процеси.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що аспекти управління педагогічними процесами (навчання, виховання, формування професійних якостей особистості та ін.) представлено значно менше, ніж в сфері виробництва та бізнесу, особливо взаємодія управління і самоуправління в навчанні як засобу підвищення якості підготовки педагогічних кадрів.

Науковці (К. Абульханова-Славська, В. Давидов, Ю. Кулюткін, В. Якунін та ін.) розглядають структуру навчальної діяльності як взаємодію двох компонентів: діяльності

викладача (викладання) і діяльності студентів (учіння), особливу увагу приділяють характеру взаємодії та позиціям суб'єктів навчальної діяльності. Ю. Кулюткін [1] переконаний в тому, що якість навчання залежить відсамостійності і активності та здатність до саморозвитку й самовизначення особистості. Його думку розділяє В. Якунін [2] основними рисами студента як суб'єкта навчальної діяльності вважає ініціативність, самостійність, творче ставлення до навколишнього світу, інших учасників навчального процесу, до самого себе. В. Петровський [3] виділяє значну роль суб'єктності студентів, яка проявляється в самостійній постановці проблем та усвідомленні їх як особисто значущих; самостійній постановці цілей власної діяльності, виборі способів досягнення прогнозованих цілей.

М. Кондрашов зазначає, що взаємодія викладача і студентів у навчанні є засобом активізації їх пізнавальної позиції, стимулює зміну позиції студентів в навчальному процесі з пасивного в активного учасника навчальної діяльності. Ця зміна в навчальному процесі відбувається на принципах взаємодії, співпраці і співтворчості, обумовлює взаємодію управління викладача і самоуправління студентів, що позитивно впливає на формування професійних якостей і забезпечує ефективність навчальних досягнень студентів. Дидактична взаємодія – це обмін інформацією, способами оволодіння нею, організація сумісної творчої діяльності і побудова взаємовідношень за допомогою комунікативних засобів, активізація дій викладача і студентів по досягненню запланованих цілей і задач навчання [4]. Дидактична взаємодія викладача і студентів забезпечує перехід управління в самоуправління, що позитивно впливає на якість навчання майбутніх учителів.

Н. Тализіна підкреслює необхідність використання у процесі навчання циклічного управління, що здійснюється за принципом «білої скриньки» [5, с. 46] і зазначення цілі; установа перехідного стану процесу, що підлягає управлінню; визначення програми дій; забезпечення систематичного зворотного зв'язку і засвоєння інформації; розробки корегувальних дій і їх реалізації.

Ю. Машбиць розглядає навчальну діяльність як «вид управлінської діяльності, при якій взаємодія між викладачем та студентом реалізується за допомогою педагогічного спілкування» [6, с. 69].

К. Яресько стверджує, що в основі управління навчальною діяльністю студентів лежить принцип зворотного зв'язку, завдяки якому забезпечується динаміка педагогічного процесу та реалізується його основна ціль – підготовка майбутнього фахівця до якісного виконання професійних функцій. Оскільки учасниками педагогічного процесу є дві сторони (викладач і студент), то при застосуванні повної системи видів управління (прямого управління, спільного управління та самоуправління) забезпечується перехід студента на рівень самоуправління, що безпосередньо впливає на розвиток особистості студента і на якість його навчальної діяльності [7, с. 5].

Управління – це сукупність скоординованих викладачем заходів (прийомів, умов, впливів), які мають забезпечити підготовку студентів до навчальної і самоосвітньої діяльності.

Навчальна діяльність перебуває в рамках навчання, для якого вона є об'єктом управління. Механізмом навчання виступає управління нею, а не передача навчальної інформації студенту. Управління навчальною діяльністю стимулює і самоосвітній процес, який передбачає перехід управління в самоуправління студентами власними діями та вчинками.

Р. Харден і Дж. Кросбі стверджують, що самоуправління є засобом перетворення студента із об'єкта в суб'єкт навчальної діяльності, що активізує його позицію, створює умови для накопичення досвіду якісних знань [8, с. 335]. Управління навчанням збагачує досвід самоуправління пізнавальними діями майбутніх учителів.

Самоуправління навчальною діяльністю студентів – це процес зміни, удосконалення стану та якості самопізнання, самоорганізації, самооцінки, самоконтролю й саморозвитку особистості, спрямованих на забезпечення позитивної динаміки якості знань студентів.

Останнім часом усе більше відчувається потреба в конкретизації функцій викладачів управління освітньою діяльністю студентів, розробці теоретичних і методичних положень, які характеризують взаємодію суб'єктів освітньої діяльності, управлінських дій викладачів і самоуправління дій студентів, ефективної їх взаємодії у освітніх процесах.

Взаємодія викладача і студентів регулює процеси трансформування змісту навчальної діяльності, охоплює зміст, форми реалізації підходів, принципів, методів і прийомів управління і самоуправління в освітніх процесах. Тому процес навчання має бути організовано на принципах педагогічної взаємодії, співпраці і співтворчості викладача і студентів, а зміст навчання має забезпечувати не тільки набуття знань, а і умінь використовувати ці знання для вирішення навчальних завдань. У забезпеченні переходу від управління до самоуправління в навчанні важливо використовувати освітні технології у сфері закріплення предметного знання і практичних умінь роботи з різними джерелами навчальної інформації.

Стратегія взаємодії управління і самоуправління в навчальному процесі передбачає:

- усвідомлення викладачемвиховних можливостейпредметного знання в професійному становленні майбутніх вчителів;
- установку на успіх і відповідальність в прийнятті рішень і за їх наслідки;
- планування діяльності, прогнозування шляхів і способів досягнення позитивного результату;
- прояв ініціативи, самостійності, активності в пізнавальному процесі.

Стратегія педагогічної взаємодії спрямована на:

- якісне виконання управлінських функцій в освітньому процесі;
- оволодіння культурою спілкування;
- закріплення управлінського стилю поведінки;
- формування установки на самоуправління пізнавальними діями і потреби у збагаченні досвіду сумісної творчої діяльності викладача і студентів.

Зусилля викладача і студентів мають бути спрямовані на розвиток умінь самоорганізації, самовизначення і самоствердження у професійній сфері. Реалізація взаємодії викладача і студентів обумовлює необхідність систематичної роботи, що базується на вміннях і якостях:

- планувати й організувати освітній процес;
- знаходити та застосовувати необхідну інформацію;
- використовувати різні засоби й джерела інформації для вирішення професійних завдань;
- аналізувати, оцінювати прийняті рішення;
- логічно вибудовувати хід вирішення проблем і завдань;
- орієнтуватися в незвичних ситуаціях і використовувати раніше отримані знання для отримання прогнозованих результатів у вирішенні нестандартних проблем і завдань;
- знаходити й обґрунтовувати нові підходи до вирішення поставлених завдань;
- контролювати й оцінювати досягнення в навчанні.

Управлінські дії викладача мають бути спрямовані на взаємодію викладача і студентів в навчальних ситуаціях по досягненню прогнозованих кінцевих результатів,забезпечувати єдність інформаційно-змістової та процесуально-організаційної сторін навчальної діяльності шляхом розв'язання навчальних проблем, виконання завдань, що стимулюють активність майбутніх учителів в оволодінні новітньою інформацією та способами роботи з різними її засобами й джерелами на основі вільного вибору дій.

Технологічна сторона взаємодії управління і самоуправління у підготовці майбутніх учителів до професійної діяльності реалізується через різноманітні технології, які забезпечують:

- розширення обсягу інформації, джерел, способів і засобів її отримання, збагачення навчального матеріалу новими фактами й умінням узагальнювати їх, систематизувати, критично використовувати для вирішення професійних проблем;
- використання різних засобів навчального і управлінського процесів (додаткової літератури з педагогічного менеджменту, внутрішніх програмних джерел інформації, комп'ютерних засобів управлінської діяльності тощо);
- можливість переходу від дій за зразком до самостійного прийняття рішень, доведення, порівняння, аналізу, синтезу, обґрунтування та самостійного застосування отриманих знань у виконанні самоуправлінських функцій;

– своєчасне урахування індивідуальних можливостей і здібностей, реалізацію диференційованого підходу до них.

Ефективність технологій управління освітньою діяльністю майбутніх учителів багато в чому визначається педагогічно доцільним їх вибором, при якому необхідно враховувати їхні можливості в досягненні проєктованих цілей і завдань через:

- стимулювання активності та їх самостійності у вирішенні навчальних задач;
- оснащення способами продуктивної діяльності та прийомами роботи з різними джерелами й інформаційними текстами;
- розвиток мотивації творчості;
- поєднання колективних, групових та індивідуальних форм роботи як засобів реалізації співпраці й співтворчості в навчальній діяльності.

Під час застосування управлінських технологій у навчальній роботі потрібно враховувати пріоритетність їхніх характеристик:

- доцільність – будь-яка технологія повинна об'єднувати цілі і завдання, на вирішення яких сплановані проєктовані дії викладачів;
- результативність – проєктовані результати;
- послідовність дій;
- відтворюваність – систематичне використання алгоритму дій і засобів організації контролю;
- керованість – можливість планування, організації, корегування методичної роботи з формування управлінської культури викладачів;
- проєктованість дій – модернізація і корегування пізнавальної діяльності із урахуванням конкретних організаційно-педагогічних умов.

Взаємодія управління і самоуправління в навчальній діяльності обумовлює необхідність моніторингу їх ефективності. Моніторинг – це система цілеспрямованих дій зі збору, зберігання, систематизації, узагальнення та використання для проєктування та корекції інформації про стан і тенденції освітнього процесу. Моніторинг спрямований на відстеження динаміки переходу від управління до самоуправління в організації й здійсненні навчальної роботи як засобу рефлексії отриманих результатів, зіставленні початкового рівня з підсумковими досягненнями (цінностями, мотивами, знаннями, уміннями, досвідом) студентів.

Встановлено, що успішність переходу від управління до самоуправління в навчальній діяльності обумовлюється організаційно-педагогічними умовами: створення емоційно сприятливого освітнього середовища; взаємодія викладача і студентів на принципах співпраці і співтворчості; активізації позиції майбутніх учителів у навчальному процесі; використання різноманітних освітніх технологій в навчальній діяльності, що забезпечують перехід управління в самоуправління, позитивно впливають на навчальні досягнення студентів і їх професійне становлення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, взаємодія управління і самоуправління в навчанні дає можливість визначити межі реальних обставин професійного становлення студентів, шляхи реалізації їх власних потреб, вироблення мети діяльності на основі узгодження зовнішніх вимог, власних потреб і реальних обставин підвищення якості навчання.

Реалізація цих задач і забезпечення механізму ефективної взаємодії управління і самоуправління навчальною діяльністю обумовлюється використанням освітніх технологій (основу яких складають взаємодія управління і самоуправління навчальною діяльністю, діалогічні та дискусійні форми навчання, психологічні тренінги, методи креативного мислення й прийоми самоорганізації студентів, моніторинг, психолого-педагогічний супровід), що позитивно впливає на підвищення якості підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Кулюткин Ю. Н. Личностные факторы развития познавательной активности учащихся в процессе обучения. *Вопросы психологии*. 1984. № 5. С. 41–45.
2. Якунин В. А. Педагогическая психология: учебное пособие. СПб.: Полиус, 1998. 639 с.
3. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 512 с.

4. Кондрашов М. М. Форми і методи активізації менеджменту знань студентів у освітньому процесі навчального закладу: Навчально-методичний посібник. Кропивницький: агентство Рік-Медіа, 2018. 154 с.
5. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний. М.: Просвещение, 1975. 343 с.
6. Машбиц Ю. И. Психологические основы управления учебной деятельностью. Киев: Вища школа, 1987. 231 с.
7. Ярьсько К. В. Управління навчально-творчою діяльністю школярів в умовах інформатизації освіти: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1999. 211 с.
8. Harden R.M., Grosby J.R. The Good Teacher is More Than a Lecturer-the Twelve Roles of the Teacher. *Medical Teacher*, 2000, Volume 22, Issue 4, 334–347.

References

1. Kulyutkin, Y.N. (1984). Personal factors of the development of cognitive activity of students in the learning process. *Questions of psychology*. 5. 41–45.
2. Yakunin, V.A. (1998). Pedagogical psychology: a textbook. St. Petersburg: Polyus. 639 p.
3. Petrovsky, V.A. (1996). Personality in psychology: the paradigm of subjectivity. Rostov-on-Don: Phoenix. 512 p.
4. Kondrashov, M.M. (2018). Forms and methods of activating student knowledge management in the educational process of an educational institution: Educational and methodical manual. Kropivnitsky: Rick-Media. 154 p.
5. Talyzina, N.F. (1975). Management of the learning process. Moscow: Education. 343 p.
6. Mashbits, E.I. (1987). Psychological bases of management of educational activity. Kyiv: High school. 223 p.
7. Jaresko, K.V. (1999). Management of educational and creative activity of schoolchildren in the conditions of informatization of education (Ph.D Dissertation). Kyiv. 211 p.
8. Harden, R.M., Grosby, J.R. (2000). The Good Teacher is More Than a Lecturer – the Twelve Roles of the Teacher. *Medical Teacher*, Volume 22, Issue 4, 334–347.

SLYUSARENKO Mykola,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor,
Deputy Dean of the Physics-and-Mathematics Faculty,
Kryvyi Rih State Pedagogical University
e-mail: nick_slusarenko@yahoo.com

INTERACTION OF MANAGEMENT AND SELF-GOVERNANCE IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION IN THE SYSTEM OF UNIVERSITY EDUCATION

Abstract. Introduction. The article reveals the possibilities of interaction of management and self-management with the educational process as means of improving the quality of preparation of future teachers for professional activity, characterized by the ways of transition of management into self-management in education, functions of educational technologies in ensuring the effectiveness of interaction of the teacher and students in the educational activity.

Purpose – development of theoretical bases of interaction of management and self-management with educational activity as a means of improving the quality of preparation of future teachers for professional work and finding ways to ensure the effectiveness of the actions of the teacher and students in the educational process.

Results. The change of the student's position in the educational process on the principles of interaction, cooperation and co-operation determines the interaction of the management of the teacher and the self-government on the part of the students, which positively affects the formation of professional qualities that ensure the effectiveness of student achievements.

The interaction between the teacher and the students regulates the process of transforming the content of educational activities, covers the content, forms, principles, methods and techniques of management and self-management in the educational process. Therefore, the learning process should be organized on the principles of pedagogical interaction, cooperation and co-operation of the teacher and students, and the content of training should ensure not only the mastery of knowledge, but also the skills of using this knowledge to solve educational problems. In ensuring the transition of management to self-management, educational technologies are used in the field of consolidating the subject knowledge and practical skills of working with various sources of educational information.

Conclusion. Thus, the interaction of the teacher and students in the educational process, the transition of management and self-government in training provides an opportunity: to determine the boundary of the real circumstances of the professional development of students, the way of realizing their own needs and creating real conditions for improving the quality of training future teachers to professional activities.

The effective interaction of the teacher and students in the educational activity is conditioned by the use of educational technologies, the basis of which is the interaction of management and self-management in teaching, dialogical and discussion forms of teaching, psychological trainings, methods of creative thinking and methods of self-organization of students, monitoring, psychological and pedagogical support.

Key words: management; self-management; teacher/student interaction; educational activity; quality of training

Одержано редакцією 27.01.2018
Прийнято до публікації 06.02.2018